

Заштитник грађана
Zaštitnik građana

ПРИМЕРИ ДОБРЕ ПРАКСЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ РОМА У ЛОКАЛНИМ САМОУПРАВАМА

Београд, 2013. године

*Извештај је припремљен уз подршку
Амбасаде Велике Британије у Београду*

Садржај

Увод

Заштита људских права у локалној самоуправи

Примери добре праксе

Здравствене медијаторке и здравствено просвећивање

Интеграција Рома у општини Апатин

Интеграција Рома у општини Кула

Интеграција Рома расељених са Косова у Пожаревцу

Грађанска иницијатива – Едукативни центар Рома из Суботице

Канцеларија за инклузију Рома АП Војводине

Педагошки асистенти и ромски координатори

Сарадња свих актера у процесу интеграције Рома
– Споразум о разумевању

Закључак

Увод

Заштитник грађана¹ од 2011. године прати спровођење мера *Стратегије за унапређивање положаја Рома* Владе Републике Србије. Посебна пажња посвећена је праћењу мера које су у *Стратегији* и акционим планом за њено спровођење издвојене као значајне за сузбијање сиромаштва и подстицање социјално-економске интеграције Рома (образовање, услови становања, запошљавање, здравствена и социјална заштита, статус повратника по основу споразума о реадмисији, антидискриминационе мере).

Остваривање права заштитник грађана прати непосредно у јединицама локалне самоуправе и у ромским насељима у којима организује пријем притужби на основу којих води поступке према органима јавне власти пред којима грађани остварују права.

Пријем притужби у насељу „Доња Махала“ у Сурдулици

Своје ставове о остваривању *Стратегије* и права грађана ромске националности Заштитник грађана је саопштио у посебном [Извештају](#) и [препорукама](#) и мишљењима упућеним државним органима и јединицама локалне самоуправе. Заштитник грађана сматра да су досадашње мере делимично допринеле успостављању нормативног основа

¹ Све граматички родно опредељене речи у овом тексту означавају и односе се подједнако на особе оба пола.

за отклањање последица дуготрајног неповољног друштвеног положаја Рома, али не и остваривању стратешких циљева: „унапређење положаја Рома и смањивање разлика која постоји између положаја ромске популације и осталог становништва“.

Међутим, примери успешне социјално-економске интеграције Рома и спровођења мера Стратегије представљају основ за осмишљавање одрживих мера интеграције. Они су путоказ друштву и јавној управи на који начин би требало да превазилазе и решају институционалне, организационе, финансијске, социјалне и друге препреке које утичу на делотворно унапређење положаја Рома. Примери су значајни, нарочито за локалне самоуправе, јер добар модел решавања једног од многих проблема социјално-економске интеграције Рома, становање на пример, може бити основа за креирање једнако успешног или бољег у другим локалним самоуправама.

Најчешће се истиче да су укупно друштвено сиромаштво и проблеми са којима се суочава држава у процесу транзиције препреке пуном остваривању људских права Рома и остваривању мера унапређења њиховог положаја. С друге стране, одлагање решавања нагомиланих проблема још више оптерећује положај породица које трпе последице генерацијског сиромаштва и дискриминације и према којима слаби друштвена солидарност и спремност већине да подржи афирмативне мере неопходне за превазилажење сиромаштва.

Настојећи да допринесе да се такво стање превазиђе и да јавна управа оснажи своје ресурсе за унапређење положаја сиромашних, посебно Рома, као друштвене групе која се једина суочава са структурним сиромаштвом, Заштитник грађана истиче значај примера решавања проблема Рома као основе за осмишљавање целовитих, економичних и ефикасних модела њихове укупне интеграције.

Заштита људских права у локалној самоуправи

Устав Републике Србије² и Закон о локалној самоуправи³ обавезују локалне самоуправе да се старају о заштити и остваривању људских и мањинских права. Међутим, у политичком систему Србије положај јединица локалне самоуправе је такав да се већина прописаних стандарда заштите људских права не може спровести без подршке друштва, државе и међународне заједнице. Снажна централизација, недостатак средстава и пре свега незнање о стандардима заштите људских права, предрасуде и отпори променама проблеми су с којима се суочава већина од 24 града и 150 општина у вези с обезбеђивањем услова за пуно остваривање људских и мањинских права и постизање суштинске грађанске једнакости.

Унапређење социјално-економског положаја Рома, односно сузбијање сиромаштва и дискриминације с којима се суочава већина припадника ове националне мањине, обавеза је локалних самоуправа, али и државних органа који нису развили рационалан модел управљања пословима интеграције, економично финансирање њених мера и активности и ефикасан начин праћења њиховог остваривања.

Закон о заштити права и слобода националних мањина⁴ је у наш правни систем унео обавезу органа јавне власти да се старају о обезбеђивању равноправности, односно да доносе „прописе, појединачне правне акте и да предузимају мере у циљу обезбеђења пуне и ефективне равноправности између припадника националних мањина и припадника већинске нације“, и посебно да донесу правне акте и предузимају мере „у циљу поправљања положаја лица која припадају ромској националној мањини“. Устав Републике Србије је зајамчио права националних мањина на пуну равноправност,

² Службени гласник РС, бр. 98/2006.

³ Службени гласник РС, бр. 129/2007.

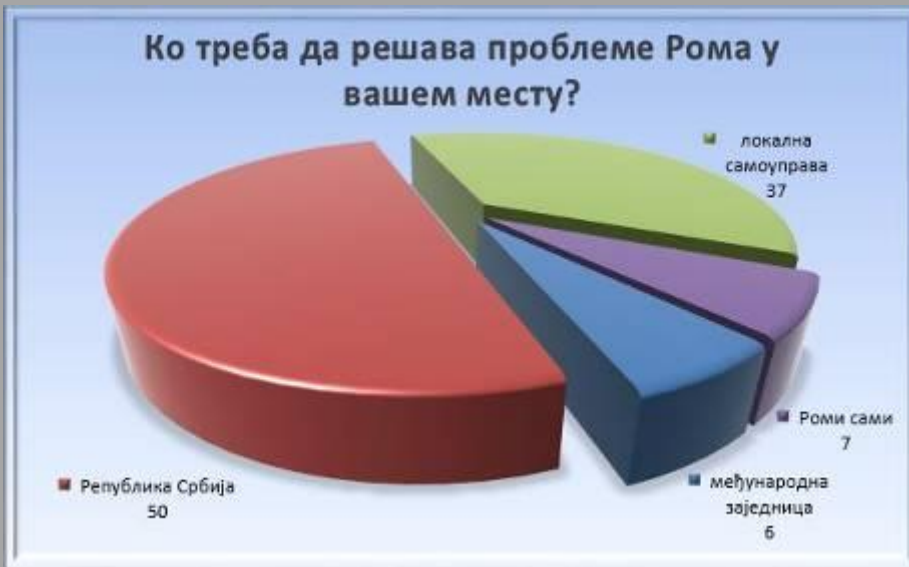
⁴ Службени лист СРЈ, бр. 11/2002, Службени лист СЦГ, бр. 1/2003 - Уставна повеља и Службени гласник РС, бр. 72/2009 - др. Закон.

заштиту етничког и културног идентитета и предвидео могућност предузимања афирмативних мера да би се то остварило.

Проблем је у томе што органи јавне власти, али и друштво, ретко иницирају и заговарају усвајање оваквих мера. У вези са унапређењем положаја Рома афирмативне мере су ретке и у протеклој деценији предузето их је свега неколико, али ни оне због тога што нису добро осмишљене или нису прописане, не дају жељене резултате – сузбијање сиромаштва и постизање пуне равноправности. Примера ради, мере које предузимају Министарство просвете, науке и технолошког развоја и Канцеларија за људска и мањинска права Владе Републике Србије приликом уписа ђака и студената ромске националности у средње школе, односно на прву годину студија или мере Националне службе за запошљавање у вези са повећањем запошљивости Рома нису битно допринеле ни њиховој интеграцији, нити су обезбедиле услове за сузбијање сиромаштва.

Због недовољно јасно израженог става да се политика интеграције Рома спроведе и недостатка логистичке и стручне подршке у државној управи за спровођење већ усвојених мера локалне самоуправе ретко предузимају активности и решавају проблеме Рома, односно поступају сагласно Закону да се старају о остваривању и заштити људских и мањинских права. Из разговора које је Заштитник грађана обавио са представницима локалних самоуправа и из поступака које је у вези са остваривањем права грађана ромске националности водио пред њима уочљиво је опште неразумевање и одсуство солидарности за проблеме Рома и преовладава мишљење да је првенствено држава дужна да их решава. Слично сматрају и Роми који државу виде као главног носиоца мера њихове интеграције, али значајан број Рома у истој улози види локалну самоуправу⁵.

⁵ Један од начина на који је Заштитник грађана утврђивао стање у вези са остваривањем Стратегије за унапређење положаја Рома било је и испитивање ставова Рома о томе. Истраживање на основу којег су утврђени ови ставови спроведено је на узорку од 500 пунолетних испитаника ромске националности у 30 локалних самоуправа у 47 ромских насеља.

Извор: Истраживање Заштитника грађана о спровођењу [Стратегије](#)

Чекајући разрешење дилеме ко треба да се бави решавањем њихових проблема – локална самоуправа или држава, Роми се свакодневно суочавају са проблемима у вези са остваривањем признатих права у местима у којима живе. Према поменутом Истраживању Заштитника грађана више од 90% испитаника и чланова њихових породица нису могли, због различитих разлога, да остваре неко право пред органима у јединицама локалне самоуправе.

Извор: Истраживање Заштитника грађана о спровођењу [Стратегије](#)

Примери добре праксе

◆ Здравствене медијаторке и здравствено просвећивање

Према већини показатеља Роми су здравствено најугроженија друштвена група. Упркос високом наталитету, њихов просечан животни век је знатно нижи од животног века укупног становништва Србије. Лоши услови живота, сиромаштво и неостваривање права узроци су дуготрајне здравствене запуштености већине грађана ромске националности.

Породице у ромском насељу „Блажево“ у Новом Пазару су здравствено запуштене и њихови припадници хронично болују од болести које се лако лече. У насељу нема воде, канализације и струје. Раширене су кожне и респираторне болести и честе су цревне инфекције.

Настојећи да се стара о јавном здрављу свих, Министарство здравља развија *Програм унапређивања здравља и здравствене заштите Рома* и предузима посебне активности усмерене ка повећању доступности и квалитета здравствене заштите ромском становништву. Међу првим мерама које је Министарство предузело било је увођење у здравствени систем здравствених медијаторки чији основни радни циљ је да у локалним самоуправама успоставе контакте између Рома и здравствених установа.

Инспирација Министарству здравља да организује рад здравствених медијаторки била су добра искуства и резултати које је у вези са здравственим просвећивањем постигнут у Румунији.

Здравствено просвећивање

Циљ рада здравствених медијаторки је да допринесу друштвеном укључивању и смањењу сиромаштва путем повећања свести о здравственим питањима и приступу редовном здравственом систему за особе из маргинализованих група.

Према критеријумима које је одредило Министарство здравља медијаторке морају добро да познају и цене проблеме који тиште поједине маргинализоване локалне групе, да потичу из неког од циљних ромских насеља и да живе у њему, да имају завршену основну школу, да буду мајке како би што боље разумеле проблеме ове циљне групе и да добро познају ромски језик и културу⁶.

Почев од маја 2008. године када су с радом почеле медијаторке у петнаест општина (Крагујевац, Смедерево, Палилула, Сурдулица, Владичин Хан, Земун...), њихов број се стално повећавао. Данас је ангажовано 75 медијаторки у 59 локалних самоуправа.

⁶ Иако ови критеријуми искључују припаднике појединих друштвених група да обављају послове здравственог просвећивања и нису родно осетљиви, рационални су и прилагођени су оперативним циљевима здравственог просвећивања и приликама у ромској заједници. То не значи да ове критеријуме не треба мењати и прилагођавати стандардима заштите људских права.

Здравствена медијаторка је ангажована у патронажној служби дома здравља. Сарађује са здравственим радницима и сарадницима у дому здравља, центром за социјални рад, филијалом Републичког фонда здравственог осигурања и са локалном самоуправом. Поред осталог медијаторке предузимају конкретне мере ради повећање броја:

- Здравствено осигураних лица
- Вакцинисане деце
- Систематских прегледа
- Лица укључених у саветовалишта и превентивне центре домова здравља
- Рома који су се определили за изабраног лекара или усвојили здраве стилове живота.

Здравствене медијаторке посебну пажњу посвећују здравственом просвећивању ромског становништва. Уз њихову помоћ Роми стичу знања о контроли здравља, заштити од заразних болести, планирању породице, штетности психоактивних супстанци, правилној исхрани и чувању намирница, личној и општој хигијени, значају уклањања отпада, насиљу, занемаривању и злостављању, трговини људима, правима из социјалне, здравствене заштите и здравственог осигурања.

Ромске медијаторке

Захваљујући успостављеној мрежи здравствених медијаторки у јединицама локалне самоуправе, односно протоколима које су водиле, Министарство здравља је формирало базу података о здрављу Рома на основу које може да планира мере посебне здравствене заштите и друге активности, осмишљава мере унапређења здравља Рома, предузима хитне и друге мере.

Протоколима је 2011. године било обухваћено и евидентирано 120.708 Рома – 36.975 жена, 34.765 мушкараца и 48.968 деце, а годину касније у бази је било 128.193 Рома, односно 37.227 породица и обављено је 316.987 посета у 1.045 насеља.⁷

Медијаторке су допринеле:

- Вакцинацији 19.818 деце, 1.903 одојчади и 696 одраслих лица
- Контроли здравља 2.297 трудница
- Спровођењу систематских прегледа 8.331 жена
- Обављању 806 мамографија
- Избору личног лекара за 21.233 грађана ромске националности
- Избору гинеколога за 8.575 жена
- Спровођењу здравствене едукације за 18.419 лица.

Несумњиво је да је значај медијаторки за здравствено просвећивање Рома огроман и да је захваљујући њима побољшано опште здравствено стање ромске популације. Ово запажање потврђује истраживање UNICEF-а *Праћење стања положаја жене и деце – истраживање вишеструких показатеља* по којем је опште здравље Рома побољшано, смањена смртност одојчади и смртност деце до пет године, унапређено репродуктивно здравље⁸.

Рад здравствених медијаторки организује и подржава Министарство здравља, али несумњиво је да је успешности њиховог рада снажан лични допринос дала др Дубравка Шарановић Рацић, помоћница Министра здравља задужена за Сектор за јавно здравље и

⁷ Допис Министарства здравља бр. 500-01-815/2011-02 од 11. маја 2011 и Изјашњење из маја 2013. године.

⁸ UNICEF, Београд, 2010.

програмску здравствену заштиту, која је у Министарству организовала тим за подршку рада здравственим медијаторкама.

др Дубравка Шарановић Рацић са члановима тима који се у Министарству здравља стара о раду медијаторки и здравственим медијаторкама

Имајући у виду ова постигнућа, али и то да положај здравствених медијаторки није системски уређен, резултати њиховог рада су пример добре праксе. Шта више, уочљиво је да у општинама у којима је у дому здравља ангажована здравствена медијаторка, Роми имају олакшан приступ здравственој заштити и имају и више сазнања о томе како да сами заштите своје здравље.

Међутим, потреба за увођењем здравствених медијаторки указује на то да нису правилно искоришћени постојећи капацитети у домовима здравља у којима се у складу са чланом 95. Закона о здравственој заштити обезбеђује „најмање превентивна здравствена заштита за све категорије становника, хитна медицинска помоћ, општа медицина, здравствена заштита жена и деце, патронажна служба, као и лабораторијска и друга делатност“. У будућности Министарство здравља би требало да рад здравствене медијаторке укључи у редовне послове примарне здравствене заштите, омогући дошколовавање сада ангажованих медијаторки и да у домовима здравља, у складу са обавезом бриге о јавном здрављу, обезбеди услуге здравствене заштите доступне рањивим друштвеним групама.

↙ *Интеграција Рома у општини Апатин*

Општини Апатин је Закључком Општинског већа од 24. маја 2010. године⁹, усвојила „[Локални акциони план за Роме](#)“ за период 2010.-2015. године, који обухвата области становања, образовања, запошљавања, здравства, екологије, културе и информисања. Акциони план је припремљен на иницијативу координаторке за ромска питања која у општини ради од 2008. године, а од 2012. на систематизованом радном месту у општинској управи.

Овај акциони план припремљен је у сарадњи са центром за социјални рад, домом здравља, филијалом Националне службе за запошљавање и ромским удружењима и наставак је стратешког планирања потреба и заштите интереса грађана Апатина у којем, поред још 23 етничке групе, традиционално живе и Роми. План је конкретизација стратегије одрживог развоја општине и требало би да допринесе побољшању услова живота Рома.¹⁰

У складу са циљевима овог документа, општина Апатин је у ромском насељу обновила све куће које нису испуњавале минимум услова становања. У насељу живи преко 3.000 становника у 580 домаћинстава. Санација насеља подразумевала је побољшање постојеће инфраструктуре, реновирање 100 и изградњу 45 кућа намењених за задовољавање стамбених потреба ромских породица. Од 1. јануара 2008. до 31. децембра 2011. године 67 милиона динара је уложено у инфраструктуру насеља у којем традиционално живе Роми. Уређене су водоводна, канализациона и електрична мрежа, саобраћајнице у свим улицама, изграђени су дом културе, вртић, спортски терени, паркинг и успостављен је рад амбуланте у којој дежурају лекари и здравствена медијаторка из локалног дома здравља. Амбуланта је опремљена медицинским инструментима и оспособљења је за пружање услуга превентивне и хитне здравствене заштите.

⁹ Закључак Општинског већа Апати бр. 011-17/2010 - III

¹⁰ Локални акциони план за побољшање положаја Рома у општини Апатин, 2010-2015. године.

Амбуланта у „ромском“ насељу у Апатину

У насељу је отворен вртић, прилагођен потребама деце и родитеља, а боравак деце финансира општина. Из општинског буџета се обезбеђују се средства за набавку уџбеника и аутобуски превоз ученика, ужине, као и за стипендије за студенте ромске националности без обзира на материјално стање породице. Више од 90% ромске деце редовно похађа основношколску наставу, али забрињавајуће је да свега 30% од њих наставља школовање.

У Апатину се води рачуна о друштвеној интеграцији Рома знатно пре него што је усвојена *Стратегија за унапређење положаја Рома* и садашње стање је резултат сталног улагања у мере трајног унапређења квалитета живота ромске породице. Општина Апатин је препознала значај укључивања Рома у друштвени живот, као и потребу да им се пружи већа подршка и поверење. Ове мере значајно су допринеле да се умањи јаз који у већини локалних заједница постоји између Рома и осталих припадника друштвене заједнице.

Иако је интеграција Рома у општини Апатин пример потпуне интеграције Рома у друштво, инспиративан за друге локалне самоуправе, треба указати и на проблеме са којима се суочавају апатински Роми, а који нису решени. Наиме, становници урбаног насеља у којем су настањени Роми, указују да, упркос развоју инфраструктуре насеља, унапређењу стамбених услова и бољем положају ромских ученика, трајна интеграција није обезбеђена због изузетно тешког положаја на тржишту рада и сиромаштву ромске породице. Апатински Роми оправдано очекују услове у којима на основу свог рада могу да одржавају

и унапређују достигнут ниво социјално-економске интеграције. Њихови ставови су сагласни ставовима Рома које је Заштитник грађана анкетирао током Истраживања о спровођењу *Стратегије за унапређење положаја Рома*, по којима је за више од 50% грађана ромске националности запошљавање, односно „стално радно место“ основа интеграције.

Запошљавање је најкомплекснији део социјално-економске интеграције Рома јер се мере стратешког унапређења и одрживости њиховог положаја, на крају, концентришу на питање економске сигурности. Право на рад и права која грађани остварују на основу рада, не зависе у савременим условима од локалних самоуправа и других појединачних актера задужених да обезбеде њихово спровођење већ од сложених привредних односа, равномерног економског развоја, планирања, субвенционирања и остваривања мера економске политике, фискалне политике, укупне стабилности, а то су мере које само држава може да обезбеди и гарантује грађанима.

У апатинској општини око 500 Рома живе и у насељу Медан у месту Сонта у 128 домаћинства. Роми у Апатину живе и у селима Купусина и Свилајево. Услови живота у Медану и сеоским подручјима знатно одступају од оних који су обезбеђени у насељу у урбаном делу општине. Свесна тога, општинска управа у наредном периоду намерава да, сходно локалном акционом плану, покрене поступке легализације објеката у насељу, обнови куће и изгради комуналну и саобраћајну инфраструктуру.

Интеграција Рома у општини Кула

Општина Кула је настојећи да унапреди социјално економски положај суграђана ромске националности покренула активности у вези са побољшањем услова становања и укључивањем деце у образовни систем - 2011. године усвојен је Локални акциони план за становање у којем су утврђене мере побољшања економског статуса Рома путем решавања стамбених потреба. Значајни актери у остваривању овог циља, поред општине и покрајинских власти били су ромска заједница и локални координатор за ромска питања. Општинске власти су настојале да подстакну друштвену солидарност и да интеграцију Рома спроведу уз активно учешће локалног становништва.

Уз помоћ средстава које је обезбедила Влада Аутономне Покрајине Војводине и у сарадњи са Канцеларијом за инклузију Рома Владе АП Војводине, за десет ромских породица са више од стотину чланова, које су живеле у неформалном насељу, купљена су домаћинства у селу Сивац, а локална самоуправа је предузела и друге активности које обезбеђују пуну интеграцију Рома. [Решавању проблема расељавања](#) допринео је и центар за социјални рад који је утврдио социјални статус сваког домаћинства у неформалном насељу и помогао је да се одреде критеријуми и приоритети за доделу домаћинства.

Услови у којима су живели Роми у општини Кула

Општинске власти у Кули су раселиле Рома из безусловног насеља у различите делове села Сивац у којем су им у трајно власништво додељене куће са окућницама. Програм расељавања пратили су програми економског оснаживања, појачане мере социјалне заштите, укључивање деце у наставу, подстицања културног стваралаштва.

„Кулски“ модел интеграције Рома се разликује од „апатинског“ јер је био концентрисан само на најугроженије породице, али и по томе што је приликом расељавања избегнута просторна сегрегација Рома, односно решавање њихових стамбених потреба изградњом кућа у низу или насеља у којима живе само грађани ромске националности. Према исказима Рома добијених Истраживањем Заштитника грађана већини од њих је прихватљиво индивидуално решавање стамбених потреба, засновано на личним одлукама, живоним плановима и потребама.

Један од приоритета приликом решавања стамбених потреба Рома требало би да буде обнова одрживих „ромских“ насеља, односно унапређење услова живота у њима, али када су насеља неформална или неодржива, локалне самоуправе, морају, на начин како је то учињено у Кули, да активно укључе Рома у све фазе расељавања и да омогуће различите типове социјалног становања.

Пример општине Кула показује да је могуће применити различите моделе стамбеног збрињавања - куповином сеоских домаћинстава унапређени су услови становања Рома, а појачаном пажњом расположивих ресурса у општини унапређен је и њихов социјално-економски положај и школовање деце.

Интеграција Рома расељених са Косова у Пожаревцу

У такозваном „шаторском“ насељу у улици Узун Миркова у Пожаревцу, од средине деведесетих година прошлог века, живело је 19 породица расељених са Косова и две домицилне породице, односно 105 лица од којих је било 65 деце. Насеље је имало статус неформалног колективног центра и о његовим житељима бринуо је у складу са могућностима Комесаријат за избеглице и миграције све до 2011. године када су расељени у насеље на новој локацији.

Локацију насеља и инфраструктуру је обезбедила градска управа, а средства за изградњу 21 куће обезбедио је Комесаријат из предприступних фондова Европске уније. План за изградњу насеља урађен је на основу усвојене градске Стратегије социјалне заштите и њеног пратећег акционог плана. Породицама су станови потпуно опремљени намештајем, белом техником и основним потребштинама, додељивани на коришћење на основу броја чланова.

Унутрашњост једног од станова у „ромском“ насељу у Узун Мирковој у Пожаревцу

Власник станова је Град, који је са домаћинствима потписао уговоре о неограниченом коришћењу са могућношћу наслеђивања. Станарину корисници кућа не плаћају, а за најсиромашније породице обезбеђени су преко центра за социјални рад субвенције и олакшице за плаћање комуналних трошкова. Поједини становници насеља су укључени у

програме описмењавања и радног оспособљавања преко Националне службе за запошљавање.¹¹

Иако решавање стамбених потреба Рома расељених са Косова у Пожаревцу има битних недостатака (на збрињавање људи су, у лошим животним условима, без воде и струје, чекали дуже од деценије, подигнуто насеље је издвојено на ободу града, није обезбеђена одрживост) оно јесте добар пример решавања стамбених проблема расељених Рома јер указује на то да се сарадњом државних органа и локалних самоуправа могу решавати сложени проблеми интеграције Рома. Локалне самоуправе у Бујановцу и у Новом Пазару су на путу да следе пример Пожарвца и обезбеде боље услове становања расељених Рома у насељима „Салваторе“, односно „Блажево“. Новопазарска самоуправа је посредовањем Заштитника грађана одржала радни састанак са колегама из Пожаревца и указано им је на модел и пут који је неопходно проћи пре него што се почне са изградњом насеља – измена урбанистичког плана, одређивање намене локације, решавање имовинског и правног статуса земљишта, обезбеђивање комуналне, путне и друге инфраструктуре. Бујановачка самоуправа се суочава са сличним проблемима, а заједничку подршку обе самоуправе имају у сарадњи са Комесаријатом за избеглице и миграције.

¹¹ На основу разговора са представницима КИРС-а (20. октобар 2011), и представницима Града Пожаревца и становницима новог насеља (9. новембар 2012.).

Грађанска иницијатива – Едукативни центар Рома из Суботице

[“Едукативни центар Рома”](#) је удружење грађана из Суботице које је битно допринело интеграцији Рома у локалну заједницу. Активности Едукативног центра су већ дуже време усмерене ка интеграцији Рома расељених са Косова у локалну заједницу. По доласку у Суботицу расељене Роме није прихватала ни локална заједница, нити домицилни Роми. Језичка баријера и различити животни стилови, били су поред сиромаштва основне препреке њиховом друштвеном укључивању. Поред тога већина од њих није имала документе, матичне књиге су измештене у места која су им била недоступна, а пријаву боравка су остваривали само они које је збринуо Комесаријат за избеглице и миграције.

Свесни проблема са којима су се суочили расељени, али и грађани Суботице, активисти Центра су у складу са својом визијом друштва у којем су „успостављени услови и правни механизми да свака породица односно појединац, без обзира на различитости, буду његова највећа вредност“ су поред редовних активности посвећених раду са домицилним Ромима, посебно са децом, младима и женама, пажњу посветили и новим суграђанима.

Стеван Николић, председник Удружења

Рад са локалном заједницом и придошлицима је с једне стране постепено повећавао осетљивост локалног становништва за проблеме расељених Рома, а са друге стране је

доприносио развоју потенцијала друштвеног укључивања придошлица. Деца су укључена у вртић и школе, организовани су интензивни курсеви српског и других језика који се говоре у Суботици, пружане су различите врсте помоћи чији циљ је био да породицама омогући да превазиђу свакодневне проблеме, пружана им је помоћ при прибављању докумената, личних исправа и најзад, непрестано су унапређивани њихови животни услови.

Успешност резултата Едукативног центра Рома је у томе што верују да су активна породица, одговорна локална власт и посвећено цивилно друштво основа успешног укључивања Рома. Изостајање активног учешћа једног од ова три актера у процесу решавања проблема Рома нарушава циљеве инклузије и због тога је рад овог удружења усмерен ка унапређењу сопствених ресурса, развијању потенцијала ромских породица да преузму одговорност и најзад локалној управи која треба да обезбеди једнаке шансе свим грађанима.

Активисти Центра су учествовали у раду на доношењу државних стратегија које се односе на побољшање положаја ромске заједнице - Стратегија за смањење сиромаштва, Стратегија за унапређење положаја Рома и Јединствени акциони план за образовање Рома. Вишегодишње искуство и практичан рад активиста Едукативног центра Рома у вези са подршком деци у образовању кроз програме „ромски асистенти васпитача“ и „ромски асистент учитеља“ у основним школама у Суботици и предшколској установи „Наша радост“ били су драгоцене приликом креирања критеријума за рад „педагошких

асистената“ који је дефинисан у Закону о основама система образовања и васпитања. Значајан допринос постигнут је и у креирању „Стратегије за унапређења инклузивног образовања ромске деце у општини Суботица“ и „Стратегије за социјалну заштиту града Суботице“.

За ефикасно решавање проблема Рома у Суботици значајна је мрежа институција коју је Едукативни центар успоставио и кроз коју заступа и заговара права Рома. Заштитник грађана, који и сам учествује у раду ове мреже, небројано пута се уверио да локална самоуправа, центар за социјални рад, градски омбудсман, филијале здравственог и пензионог фонда, националне службе за запошљавање, полицијске управе и други органи пред којима грађани остварују права ефикасно и са пуном посвећеношћу решавају проблеме Рома у Суботици. Поред дугогодишњег рада на развијању друштвене атмосфере поверења и одговорности, Едукативни центар успешности овог процеса доприноси и подацима о броју и социјалном стању породица, броју деце коју припремају да се укључе у предшколску и основношколску наставу, успешно савладају градиво, али и покретањем издавачке делатности која негује шире интегративне процесе. Наиме покренут је двомесечник “Војвођански мозаик” који уређују млади припадници девет националних заједница - мађарске, хрватске, буњевачке, ромске, македонске, јеврејске, немачке, русинске и црногорске. Текстови су писани на језицима свих тих заједница, уз превод на српски језик.

Канцеларија за инклузију Рома АП Војводине

У циљу унапређења положаја Рома у области образовања, запошљавања, здравства, становања, људских и других права, као и стварања услова за укључивање Рома у све сфере друштвеног, јавног и политичког живота у Аутономној Покрајини Војводини у 2006. години, основана је [Канцеларија за инклузију Рома](#) која се финансира из средстава буџета Покрајине.¹²

Канцеларија се бави спровођењем, надзирањем и применом Стратегије за интеграцију Рома и реализацијом акционих планова на територији Покрајине, координира различите пројекте за интеграцију Рома у којима учествују ресорни Покрајински секретаријати, остварује сарадњу са Националним саветом ромске националне мањине, Саветом за интеграцију Рома у Покрајини и са одговарајућим организацијама и органима на међународном и националном нивоу, обавља стручне и административно-техничке послове везане за реализацију одређених пројеката, припрема програме активности у вези са интеграцијом Рома у Покрајини и организује семинаре, саветовања, округле столове о питањима везаним за активности интеграције Рома. Главни циљ ове канцеларије јесте решавање проблема са којима се Роми суочавају, али као најважнији јесте њихово потпуно и пуноправно друштвено укључивање.

Запажене резултате Канцеларија је остварила у вези са унапређењем положаја Рома у образовању. Канцеларија у сарадњи са Националним саветом ромске националне мањине, Саветом за интеграцију Рома, Матицом ромском и ромским студентским организацијама у средњим школама развија мере афирмативне акције на основу којих је ове године уписано 156 ученика ромске националности у средње школе, а на високе школе и на факултете 27 студената. За одређени број ученика Канцеларија обезбеђује смештај у средњошколске и факултетске домове и стипендије. На тај начин они несметано могу да стичу преко потребно образовање које је само први корак ка њиховом укључивању у друштво. На Новосадском универзитету и Високим школама у Војводини

¹² Одлука о оснивању Канцеларије за инклузију Рома (*Службени лист АП Војводине, бр. 8/2006*)

студира преко 250 ромских студената, што је више него на свим факултетима у Србији заједно. Стипендирање ученика и менторски рад са ученицима показао се као ефикасна компензација економским баријерама ученика Рома у образовању.

Канцеларија за инклузију Рома – са састанка у Руми

Војводина представља и прву регију у Европи која је омогућила Ромима студирање на матерњем језику. На иницијативу Канцеларије установљен је студијски програм за васпитаче на ромском језику у Високој школи за образовање васпитача у Вршцу. Студијски програм траје три године. Настава је организована и на српском и ромском, а настава за предмете Ромски језик са елементима националне културе, Методика и Практикум одвија се на ромском језику.

Ова иницијатива Канцеларије за инклузију Рома, Владе АПВ и Матице ромске је добар, али усамљен пример стварања кадрова за образовање на ромском језику.

У основним школама у АП Војводина се учи ромски језик са елементима ромске културе као изборни предмет. Тренутно га похађа око 1.000 ромске деце којима се на тај начин обезбеђује културна и језичка повезаност са сународницима и огромном баштином свог народа. Министарство просвете, науке и технолошког развоја је донело одлуку о томе да

се ромски језик учи у основним школа, али она се за сада, највише захваљујући активностима Канцеларије за инклузију Рома, спроводи само у Војводини.

У вези са повећањем запошљивости Рома, Канцеларија у сарадњи са Покрајинским секретаријатом за рад, запошљавање и равноправност полова и Националном службом за запошљавање расписује наменске конкурсе за самозапошљавање, односно пружа стручну и финансијску помоћ Ромима да сами покрену делатност на основу које ће привређивати. Резултат тога јесте преко 50 отворених фирми у Војводини чији власници и радници су Роми. Приликом расписивања конкурса, којима се Роми подстичу да буду предузетници, неопходна је претходна детаљна анализа како би се утврдили услови које учесници конкурса треба да испуне. На основу тога примењују се афирмативне мере према којима учесници конкурса ромске националности не морају да гарантују покретање посла високим материјалним или финансијским учешћем или жирантима већ Канцеларија гарантује за њих, односно преузима одговорност да ће се уколико посао не успе добијена средства вратити продајом купљених непокретности.

На иницијативу Канцеларије, Покрајински секретаријат за привреду, запошљавање и равноправност полова установио је посебан сектор чији послови су сконцентрисани на запошљавање Рома.

Стамбено збрињавање ромских породица је битан део послова Коанцеларије. Оно се пре свега заснива на куповини кућа у селима. Уз ангажовање Канцеларије остварено је стамбено збрињавање Рома у општинама Кула и Апатин који су претходно описани.

Резултати рада Канцеларије су препознатљиви не само у општинама попут Апатина и Куле које су развиле успешне моделе интеграције ромског становништва и видљиво унапредиле њихов положај, већ и у чињеници да се у АП Војводина школује све више деце, да се мере афирмативне акције примењују приликом уписа на факултете и да су успостављени механизми економског оснаживања Рома. Ништа мање није значајна ни чињеница да је у Покрајинском секретаријату за привреду, запошљавање и равноправност полова установљен посебан сектор чији послови су сконцентрисани на запошљавање Рома.

↙ *Педагошки асистенти и ромски координатори*

Укључивање деце у школе, старање о њиховим постигнућима у настави, помоћ у учењу требало би да обезбеди школа преко својих стручних тимова, индивидуалних планова за рад са децом која имају проблем да успешно остваре наставни програм, васпитача, наставника и професора разредне и предметне наставе. Такође, о остваривању права грађана у локалној самоуправи старају се органи јавне власти, а услуге пружају установе којима су поверена јавна овлашћења. За обављање ових послова постоје одговарајуће установе, службе и стручњаци који би требало да свакоме без изузетка пружају исти ниво услуге и да обезбеде једнаке услове за остваривање признатих права.

С обзиром на то да грађани ромске националности не остварују призната права на начин како је то доступно већини грађана, а да према показатељима велики број њихове деце није укључен у образовни систем или због социјалне искључености, културних и језичких препрека, не постиже резултате у настави које постижу деца других националности установљене су одговарајуће подршке како Ромима приликом остваривања права тако и установама и јавним службама да обављају своје послове. У школама, педагошки асистенти помажу ученицима да савладају градиво и успешније се укључују у наставу и друштвено окружење¹³, а у локалним самоуправама координатори за ромска питања настоје да пред локалним самоуправама заговарају остваривање права Рома и пруже помоћ приликом њиховог остваривања.

Иако правна сигурност већине грађана који обављају ове послове није обезбеђена, а не постоје критеријуми на основу којих би се одредили њихови радни задаци, опис послова и број грађана или ученика којима пружају услуге, као ни јасни критеријуми које би они требало да испуне приликом закључивању уговора њихов допринос укључивању Рома у

¹³ Ради укључивања Рома у образовни систем и обезбеђивање континуитета у образовању, акционим планом у области образовања предвиђено је увођење асистената, сарадника за подршку ромској деци у предшколском и основношколском образовању. Чланом 117. Закона о основама система образовања и васпитања из 2009. године дефинисана је једна нова категорија у систему образовања и васпитања - педагошки асистент .

локалну заједницу је огроман. Према сазнањима Заштитника грађана рад педагошких асистената за подршку ученицима ромске националности је битно допринео њиховом укључивању у наставу и друштво. Посебно су значајни резултати њиховог рада с родитељима, који често немају свест о значају и вредностима образовања и потреби да деца редовно похађају наставу и у вези са тим праве разлику између деце мушког и женског пола, које су претежно сиромашне и непросвећене и не могу деци да пруже подршку какву имају деца из других етничких група.

*Педагошка асистентица за подршку у настави ромским ученицима
У Основној школи „Јожеф Атила“ у Богојеву*

Имајући у виду подршку и помоћ коју пружа ученицима и деци, али и наставницима, васпитачима и стручним сарадницима у циљу унапређења њиховог рада са децом и ученицима, улога педагошких асистената је неспорно значајна у образовном систему. Истраживање Заштитника грађана је посветило пажњу положају и раду педагошких асистената који пружају помоћ ромској деци. Иако међу њима постоје значајне разлике у погледу образовања, мотивације за рад и односа према деци и родитељима, подршка коју пружају ромским ученицима је веома важна за њихово прилагођавање школи, успостављање односа са вршњацима и наставницима и најзад, савладавање градива.

Истраживање је показало да више од 2/3 ромских ученика нема постигнућа једнака постигнућима вршњака из других етничких група, да често напуштају обавезно основношколско образовање, да за више од 80% деце испитаника нису утврђени

индивидуални образовни планови, али и то да приближно 50% испитаника сматра да је деци потребна додатна помоћ за савладавање наставног градива.

У школама у којима раде мотивисани и образовани асистенти видљиво је да се деца ромске националности, која због сиромаштва и описаних проблема, имају проблем с прилагођавањем средини и учењем, лакше суочавају са тим проблемима. Више поверења деца и родитељи имају у педагошке асистенате ромске националности с којима лакше остварују контакт. То је потврђено и приликом разговора стручњака Заштитника грађана са наставницима и другим сарадницима у школама – „Доситеј Обрадовић“ и „Душан Радовић“ у Новом Саду. Посебно су значајни резултати њиховог рада с родитељима (који често немају свест о значају и вредностима образовања и потреби да деца редовно похађају наставу или праве разлику између деце мушког и женског пола) у погледу права на образовање јер рад са породицама ромских ученика који често долазе из сиромашних средина и имају више тешкоћа у учењу него њихови вршњаци представља основ успешног школовања ове деце.

У образовном систему је 175 педагошких асистената за које је спроведена акредитована обука на Универзитету у Крагујевцу.

Ромски координатори су значајан чинилац у вези са остваривањем права и интеграцијом Рома јер свакодневно пред локалном самоуправом и другим органима јавне власти пред којима грађани остварују права заступају интересе Рома.

Не постоји обавеза локалне самоуправе да систематизује радно место „ромског координатора“, нити су утврђени јасни критеријуми у вези са условима њиховог запошљавања и радним задацима. Због тога, упркос потреби за њиховим радом у свакој локалној самоуправи у којој живе сиромашни Роми, радно ангажованих је око петнаест, претежно у војвођанским локалним самоуправама. Интеграција Рома у Апатину и у Кули и решавање проблема са којима се суочавају припадници ове етничке заједнице остварује се поред осталог и захваљујући раду координатора за ромска питања који су активно укључени у рад локалне самоуправе.

Обука за ромске координаторе коју је организовао Заштитник грађана у Ечкој

Према Истраживању Заштитника грађана две трећине испитаника сматра да „ромски координатори“ омогућавају везу између Рома и локалне власти и да доприносе већој информисаности Рома о правима која им припадају и поступцима у којима их могу остварити, а која често због страха према институцијама не остварују.

Сарадња свих актера у процесу интеграције Рома – Споразум о разумевању

Дуже од десет година вођена је расправа о томе како решити проблем уписа у матичну књигу рођених неколико хиљада лица, међу којима је највише Рома, који због тога што немају извод из матичне књиге не могу да добију лична документа и остварују права. С једне стране државни органи су сматрали да у правном систему постоји основ на основу којег сви могу бити уписани у матичне књиге, на другој страни то су систематичним радом са „правно невидљивим“ лицима и бројним примерима којима је указивано на дуготрајне и безуспешно вођене поступке, указивали UNHCR, и невладине организације, PRAXIS и Центар за унапређење правних студија.

У ову расправу се укључио Заштитник грађана који је организовао пријем притужби у неформалним ромским насељима и на основу чињеница које је утврдио и уз помоћ поменутих невладиних организација припремио је [предлог за измену Закона о ванпарничном поступку](#) којима је предвиђен брз и једноставан судски поступак утврђивање чињенице рођења. Предлог Заштитника грађана је усвојен и измене Закона су изгласане. Ова промена је допринела да за мање од годину дана судови у Србији донесу 74 решења о чињеници рођења.

Међутим, како упис у матичну књигу рођених није довољан основ за остваривање права и стицање личних исправа, Заштитник грађана је пред Министарством унутрашњих послова иницирао измене Закона о пребивалишту и боравишту грађана и Закона о личној карти. Иницијативе су усвојене и Народна скупштина је усвојила законе којима је омогућено да бескућници могу пријавити пребивалиште на адреси центра за социјални рад и да им се може издати привремена лична карта на две године. Министарства надлежна за спровођење ових закона су у сарадњи са Заштитником грађана припремила одговарајућа

[подзаконска акта](#) којима је утврђен поступак пријаве пребивалишта на адреси центра за социјални рад.

Истовремено Заштитник грађана је закључио [Споразум о сарадњи](#) са Министарством за људска и мањинска права, државну управу и локалну самоуправу (сада Министарство правде и државне управе) и UNHCR-ом, на основу којег се предузимају активности у вези са елиминисањем ризика од апатридије, односно накнадним уписом и обновама уписа у матичну књигу рођених. У сарадњи са PRAXIS-ом, потписници Споразума организују обуке судија који одлучују у ванпарничном поступку о одређивању чињенице рођења, матичарима, социјалним радницима и запосленима у полицијским управама у вези са уписом података у матичне књиге и поступањима приликом пријаве пребивалишта на адреси центра за социјални рад.

Спровођење Споразума прати Управни одбор који је установио Техничку групу у коју су именовани представници ресорних министарства и невладиних организација са задатком да прате остваривање активности Споразума, усклађују и коригују поступања у вези са остваривањем права на накнадни упис чињенице рођења у матичну књигу рођених, као и представници Заштитника грађана. Потписници споразума планирају и организују [поменуте обуке](#), округле столове и наменске састанке у вези са признавањем личног статуса, непосредно раде у ромским насељима и учествују у медијској кампањи која треба да подигне свест о значају овог проблема.

Закључак

Примери добре праксе нису замена и изговор за неуспех Стратегије за унапређење положаја Рома и спровођење мера њихове социјално-економске интеграције. То су послови које би требало да предузимају органи јавне власти како би створили услове и обезбедили друштвену подршку укључивању Рома.

Нажалост државни органи се нису сагласили око тога ко има одговорност за управљање процесом интеграције и спровођењем Владине Стратегије унапређења положаја Рома. Поједини успеси, попут рада здравствених медијаторки, управљања пословима интеграције у АП Војводини, или модела интеграције у појединим локалним самоуправама и најзад систематског рада у вези са значајним проблемима признавања личног статуса, не могу надоместити потребе за решавањем проблема грађана ромске националности. Они су сиромашни, често неуки и немоћни да се изборе за своја права и равноправан статус.

У овом извештају приказани примери указују на значај укључивања локалне заједнице и локалне власти у овај сложен процес. Истовремено, како су ови примери и показали, директан рад са заједницом даје најбоље резултате. Заштитник грађана је организовао рад и пријем притужби у ромским насељима јер сматра да је непосредан разговор са грађанима који немају довољно сазнања о томе како да остваре своја права, а имају проблем у обраћањима органима јавне власти, најефикаснији пут остваривања и заштите права или барем поуке о њима. На крају, такав рад Заштитника грађана као „добра пракса“ признат је у регионалном извештају OSCE о [„Најбољим праксама у региону у интеграцији Рома.“](#)¹⁴

¹⁴ „Регионални извештај о борби против дискриминације и учешћу Рома у доношењу одлука на локалном нивоу“, OSCE/ODIHR, мај 2013

*Заменик Заштитника грађана др Горан Башић
у насељу „Салваторе“ у Бујановцу*

Непосредан рад са Ромима у локалним самоуправама, заснован на циљевима Стратегије за унапређење положаја Рома, увек је пример добре праксе. На жалост, мало је примера успешне интеграције Рома у локалним заједницама. Разлози томе су бројни и не могу се правдати недостатком средстава, јер често и када постоје средства и довољан број актера оспособљених да изнесе сложене послове интеграције, они се не остварују на начин који обезбеђује крајњи циљ – друштвену укљученост и равноправност Рома. Такав је случај у вези са интеграцијом Рома расељених из београдских насеља испод моста „Газела“ и поред насеља „Белвил“ јер упркос средствима обебеђеним од Европске комисије, Уједињених нација и OSCE, постојању градског акционог плана расељавања неформалних насеља, укључености у тај процес градских секретаријата и сервиса подршке, стање грађана смештених у контејнерска насеља или враћених у локалне самоуправе у централној Србији и АП Војводини, се погоршава и најављене мере не гарантују одрживост и интеграцију.